

TARİHTE ARAPLAR

Yusuf Alper GÜLLÜ¹

“The Arabs in History”

Bernard LEWIS

Çeviren: Hakkı Dursun YILDIZ

Düşün Yayıncılık, 240 s.

Günümüzde Ortadoğu denilince akla ilk gelen şeyler hep şiddet, savaş, terör ve yoksulluk olmaktadır. Geçmiş yüzyıllarda da bu topraklarda kalıcı bir barışın varolduğu söylenemez. Ancak günümüzde yaşananlara bakıldığında, bölgenin, tarihinin en karanlık günlerini yaşadığı söylenebilir. Son zamanlarda yaşanan terör eylemleri, çatışmalar, mülteci krizi ve özellikle de Avrupa’ya kadar sıçrayan terör eylemleri ile gündemden düşmeyen Ortadoğu, Avrupa’nın da artık uzaktan “kahvesini yudumlarken” izlediği olaylarla bizzat karşı karşıya kalmasına neden olmuştur.

Tarihin ilk dönemlerinden beridir önemli ticaret yollarının kesiştiği ve Doğu ile Batı uygarlıkları arasında stratejik bir öneme sahip olan bu coğrafya, ilahi dinlerin de merkezi olması hasebiyle sosyal, kültürel, ekonomik ve siyasi bir çok unsuru içinde barındıran kıyasıya bir mücadeleye ev sahipliği yapan devasa bir arenayı andırmaktadır. 20. yüzyılda petrolün de yine bu kozmopolit coğrafyada keşfi ile uzun yıllar daha, çok uluslu savaşlara ev sahipliği yapacağı benziyor.

“Münbit (Bereketli) Hilal” (Velut Hilal) diye adlandırılan bu bölgede, yüzyıllardır süregelen kanlı tarihten bahsetmek için, bölgenin toplum yapısına sondaj vurmak gerekirse buna ilk önce Arap milletinden başlamak gerekir. Bir çok milletin, tarihin her döneminde öyle ya da böyle dâhil olduğu bu tarihsel süreçte değişmeyen tek aktör hep Araplar olmuştur.

İşte Ortadoğu’yu çok iyi tanıyan ve mercek altına alan Bernard Lewis’in “Tarihte Araplar” kitabını, “Velut Hilal”in bu değişmeyen aktörü Araplar’ı daha yakından tanıyıp, tarihsel süreçlerini anlayarak, burada meydana gelen olayları daha net kavrayabilmemiz amacıyla yazılmış bir eser olarak karşımıza çıkıyor. Kitapta taşları yerine oturtmak için bölümler Arap tarihinin dönüm noktalarına göre ayrılmış, her süreç kendi içerisinde dini, siyasi, sosyal, kültürel, iktisadi ve benzeri bir çok yönden önemli

1 Uludağ Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü Tarih Bölümü Yüksek Lisans Öğrencisi.

örneklerle ele alınmış; kronolojiye boğmadan sadece dönemi anlatır nitelikte olay örgüleriyle, hadiselerin karakterleri yansıtılmış.

Kitap on bölümden oluşuyor. Giriş kısmında Arap adının dünyaya ilk çıkışından, ilk kez bir ırk olarak tanındığı zamanları ele alarak başlıyor ve son bölümde 21. yüzyıl başına kadar geliyor. Tarihi bilgiler verilirken her dönemle ilgili en az iki farklı kaynaktan ve farklı kutuplardan örnekler vererek döneme farklı açılardan bakmayı sağlamış ve genelde ağır basan sonucu kendi kanaatiyle birleştirerek eklemiştir. Dili oldukça sade ve olay örgüleri net anlatılmış, bölümler arasındaki geçişlerin tarihsel süreç içerisinde bir roman edasında olması, akademik olarak net bilgiler sunan kitabı daha genele hitap eden keyifli bir hale getirmiştir.

Kitabın bölümlerine kısaca göz atıp incelemek gerekirse; birinci bölüm “İslamiyet’ten Önce Arabistan” başlığı altında verilmiş ve Arap yarımadasının coğrafi ve fiziki yapısı detaylıca ele alınmış, bilinen ilk tarihi bulgular vasıtası ile üzerinde yaşayan toplumlar detaylıca tasvir edilmiş. Kitapta Araplar’ın güney ve kuzey Arapları olmak üzere iki temel ve aynı zamanda karakteristik olarak iki farklı toplumdaki meydana geldiğinden bahsedilerek bu iki farklı Arap milletini ve diğer milletlerle münasebetlerini ayrı ayrı anlatılmakta, hatta kitabın sonuna kadar karakteristik tespitler bu temel baz alınarak yapılmaktadır.

İkinci bölümde ise aslında Araplar’ın tarihinde en önemli dönüm noktası olan olgu “Hz. Muhammed ve İslamiyet’in Doğuşu” başlığı altında verilmiş ve genelde İslami kaynaklar temel alınarak yazılmaya çalışılmış. İki farklı yerde bilgiler Kur’an ile teyit edilmiş (s. 52, 59), İslam’ın temel problemlerinden olan geleneksel İslam ve uydurma hadis tespitleri güzel yapılmış (s. 50, 63).

Ancak buna karşılık Müslümanlar’ın ilahi kıblesi olan Kâbe’nin öneminden hiç bahsedilmeyip, Hz. Muhammed’in kibleyi Kudüs’ten Mekke’ye kendi isteği ile Mekkeliler’in gönlünü kazanmak için aldığı ifade edilmesi (s. 57) örneğinde olduğu gibi, bazı bilgileri verirken eksik veya hatalı bilgiler vermesi, olaya İslam’ı ve Kur’an’ı pek iyi anlayamamış bir Batılı gözlüğü ile baktığı izlenimini oluşturmaktadır. Bunun gibi İslami değerler açısından tartışılabilir bir kaç hata daha göze çarpsa da, genel itibarıyla eserde orijinal bir yaklaşım olduğu da bir gerçektir.

Bu bölümde en ilgi çekici çıkarımlardan bir tanesi de Hz. Muhammed’in peygamberliği yanında devlet adamlığına atıf yapılması (s. 62) ve

Araplar'ın hidayete ermesinin tam olarak sağlanamadığı, hatta bugün bile bedevi Müslümanlığı'nın hüküm vermeye yetkili olanlar tarafından şüpheyle karşılandığını belirtmesidir.

Kitabın üçüncü, dördüncü, beşinci bölümleri “Fetihler Çağı”, “Arap İmparatorluğu”, “İslam İmparatorluğu” başlıkları ile ele alınmış, yedinci yüzyılda dünyanın iki büyük gücü olan Bizans ve Sasani İmparatorlukları üzerine yapılan seferlerle, İslam topraklarının genişlemesi detaylı olarak anlatılmış. Bunlar anlatılırken devletlerin siyaseti, Arap saltanatı, halkın ekonomik durumu, sosyal ve kültürel etkileşimler başarılı bir şekilde yansıtılmış.

Ancak Muaviye'nin halifelik olaylarına dahil olmasında Hz. Osman'ın yardımcısı Mervan'ın rolünden hiç bahsedilmemiş olması, hatta isyanların ana merkezinin Medine olarak gösterilmesi (s. 81), bu hususta olayların bağlantılarının tam kurulamadığı izlenimi vermektedir. Muaviye'den sonra halife olan oğlu Yezid'i anlatırken “Arap tarihçileri onun hakkında insafsızca yanlış hüküm sahibidirler” (s. 90) diyerek, İslamiyet'te bir dönüm noktası olan bu zaman dilimini yönetemeyen, hatta kıyımlarla yanlış yöneten Yezid'e böyle bir atıfta bulunması da ilginçtir.

Bu bölümde Muaviye zamanında Emevi hilafetinin Arapçılık vasfından daha çok Sasani ve Bizans'ın halefi olarak kendini gösterdiği, onların idari teşkilat ve memurlarının değiştirilmeden görevlerine devam ettiği ve hatta Muaviye'nin bizzat Suriyeli Hristiyan bir katip kullandığı tespiti (s. 89) oldukça dikkat çekicidir.

Lewis altıncı bölüme “İslam'da Mezhep İsyancıları” başlığı ile devam etmiş ve burada bölümün en başından yaptığı tespit ile İslam'da mezhepsel ayrılıklar ve isyanları şöyle özetlemiştir: “Sebepleri ve şartları farklı olmasına rağmen hemen hepsi dini hareket olarak ortaya çıkıyordu. Bir memnuniyetsizlik yahut menfaat çatışmasının İslam'da vasıtası mezhep, aracı misyoner ve lideri Mesih yahut onun temsilcisi olan bir grup meydana getiriyordu.” (s. 129) İşte bu ihtilaflarla İslam alemi bugün hala içinde bulunduğumuz onlarca mezhep çatışmasıyla karşı karşıya kalmıştır.

Yedinci bölüm “Avrupa'da Araplar”, biraz daha yorumdan uzak tarihsel süreci aktarır nitelikte bir kısım olarak göze çarpmaktadır. Burada o gün hayatın tüm ünitelerinde kan ağlayan Avrupa'ya, İslam'ın nasıl huzur ve adalet timsali bir yapıyla çıktığını; bilimde, sosyal ve kültürel hayat gibi bir çok alanda Batı'ya örnek olduğunu anlatırken, bazı muhafazakar

Hıristiyanlar'ın mektuplarında Batı'nın bu içler acısı çöküşünü ve üzüntülerini aynı anda vermesi çok başarılı bir anlatım sunmuş.

“İslam Medeniyeti” başlığı ile verilen sekizinci bölümde, artık tüm dünyaya yayılan İslamiyet'in sadece Araplar ile değil, farklı coğrafyalarda, farklı dillere, farklı kültürlere sahip olan milletlerle sosyal hayatta, bilimde, fende ve medeniyet bazında nasıl zirveye çıktığı anlatılmaktadır. Bu bölümde Araplar arasında mezhep ihtilaflarıyla yıpranmış olan İslamiyet'in, artık sadece adı kalan ve otoriter saygınlığını kaybetmiş hilafet sancağının nasıl Türklere geçtiği ve Türkler'in bu kurumu nerelere taşıdığından bahsedilmektedir. Batılı bir yazar olmasına rağmen Lewis'in bu bölümdeki tespitlerini içtenlikle sunarak gayet objektif bir bakış açısıyla aktarması dikkat çekmektedir.

Dokuzuncu ve onuncu bölümlerde “Araplar'ın Sahneden Çekilmesi” ve “Batı'nın Tesiri” konuları ele alınarak, tarihin ilk dönemlerinden beridir hiçbir zaman suların durulmadığı, kanın dinmediği bu Arap coğrafyasında Batı'nın da tesiri ile birlikte Araplar'ın dünya sahnesinden çekilip yeniden kendi yarımadalarındaki çöllerle gömülmesi süreci anlatılmaktadır. Burada önemli nokta şu ki, Lewis, Batı'nın tesirini anlatırken bir Avrupalı olarak olaylara duygusal bakmadan, gelecek tarihçilere örnek olacak şekilde olayları gördüğü gibi objektif anlatmakta ve Batı'nın menfaatleri doğrultusunda bu bölgeyi nasıl istediği gibi kullandığını göstermektedir.

Sonuç olarak “Tarihte Araplar”, Ortadoğu'daki olayları incelerken, Araplar'ı tanımak ve tarihleri adına bilgi almak adına okunması gereken bir eserdir. Hem sürecin akıcı bir anlatımla özet halinde yazılmış olması, hem de Ortadoğu araştırmalarında kendini ispatlamış ve söz sahibi bir akademisyen olan Bernard Lewis'in tecrübelerini içermesi açısından faydalanılabilecek bir kitaptır. Diğer Batılı akademisyenlere göre daha mutedil fikirler içeren kitapta İslamiyet ile çelişen bazı noktalar olsa da, bunlar eserin geneli açısından pek bir önem arzetmemektedir. Yazarın geçmiş ve bugünün İslam tarihi yazarlarından önemli derecede faydalandığı da açıkça görülmektedir.